

BIBLIOGRAFIA

Barral i Altet, Xavier: *Les catedrals de Catalunya*. Fotografies de Jordi Gumí. Edicions 62. Barcelona, 1994. 238 pàgs., amb il·lustracions.

La publicació d'aquest llibre té una finalitat, una voluntat: valorar la importància històrica de les catedrals catalanes a l'època medieval i moderna, com a generadores de la història de la cultura i de l'art, a la vegada que cada una d'elles era un centre de dispersió, de projecció d'aquesta cultura al territori de les respectives diòcesis, fins i tot a la resta de Catalunya, àdhuc a les diòcesis més llunyanes, com a conseqüència de la personalitat dels seus bisbes. No oblidem que el clergat vivia intensament una comunicació, a més d'un intercanvi continuat de càrrecs i d'espais. Una majoria dels eclesiàstics no restaven quiets als seus bisbats sinó que feien llargs recorreguts en el seu "cursus honorum". La seva particular vinculació a la realitat política de la nostra terra, durant segles, no tant a partir del segle XVIII, feia molt fructífera la relació existent entre els diferents bisbats, i amb els grans centres monàstics i del poder temporal arreu de Catalunya.

La catedral, com a monument arquitectònic i estoig d'obres d'art ha arribat als nostres dies aportant una informació, no solament escrita sinó també amb una anàlisi acurada del mateix monument i del seu patrimoni artístic de caire mòble. Aquesta informació moltes vegades és de difícil lectura i interpretació, però és un reflex, un testimoni d'una realitat historiogràfica. Hi ha una realitat romànica, una altra de gòtica, barroca o neoclàssica, fins i tot una de moderna, neoromànica o neo-gòtica. Tota aquesta història mil·lenària ha quedat reflectida a les nostres catedrals; per això pensem que aquesta obra redactada per Xavier Barral i il·lustrada per Jordi Gumí té un valor no solament com a un encert editorial sinó com a una aportació per a l'estudi d'aquest conjunt monumental que són les nostres catedrals.

El públic, moltes vegades, valora un llibre per un text o per una il·lustració, emperò pot escapar-se-li una importància que queda recollida en aquest tipus d'obra, la valoració d'una realitat historiogràfica, tot i que es tracta de llibres d'informació general o dit amb un altre mot menys tingut: divulgació.

Xavier Barral ha intentat fer una síntesi, aportar una valoració de la història de cada una de les set catedrals edificades a la Catalunya medieval (Barcelona, Girona, Lleida, Tarragona, Tortosa, Vic i Urgell), manca Elna (Rosselló), i de les dues modernes: Solsona —canònica medieval— i la segona de Lleida. L'autor ha fet una tasca d'informació àmplia i general, a la qual no se li poden negar valors propis d'un estudi, especialment d'una valoració d'una realitat cultural i artística. El criteri que impregna una síntesi és un element de recerca de tipus bibliogràfic. Una obra, per elemental que pot semblar, sempre aporta quelcom nou, sigui simplement el fet de reunir una informació dispersa, recollida en un llibre que ens permet fer una ràpida ullada a mil anys d'història, en aquest cas de les catedrals. La bibliografia no és exhaustiva però sí l'essencial per a poder iniciar una investigació.

Hem de valorar la tasca d'informació gràfica aportada per J. Gumí, és un complement valuós al text del llibre. Hi ha detalls d'un interès documental, potser conegut però que sempre millora amb noves aportacions gràfiques. Les fotografies no són, tal vegada, del tot arqueològiques però sí que aporten una informació complementària que no podem oblidar o silenciar.

En conjunt el llibre l'hem de valorar com a una aportació per a l'estudi de la catedral, en un moment en què sembla que aquesta institució, complexa per les seves diferents funcions i que moltes vegades solament considerem la catedral per l'edifici, més o menys monumental. La catedral en tota la seva diversitat és objecte d'estudi i recerca i per això és sempre d'agrair qualsevol aportació que enriqueix el seu coneixement. L'encert editorial i la tasca feta pels autors del text, X. Barral, i de les fotografies, Jordi Gumí, són de considerar per a qualsevol persona, estudiosa o no, interessada a tenir un coneixement bàsic de la història de les catedrals catalanes.

Joan-F. Cabestany i Fort

Pujol i Canelles, Miquel: *El retaule de Sant Miquel de Castelló d'Empúries i la seva circumstància socio-cultural*. "Annals de l'Institut d'Estudis Ampurdanesos" (Figueres), núm. 27 (1994), pàgs. 45-79, amb il·lustracions.

L'autor completa el seu anterior treball — *El retaule de Sant Miquel de Castelló d'Empúries: descoberta la identitat dels seus autors*, a "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins" (Girona), núm. 30 (1988-1989), pàgs. 233-259 — en el qual identificava els autors del retaule: Francesc Vergós, Joan Antigó i Honorat Borrassà, que el van pintar a partir d'una data inconcreta entre 1439 i 1441 i que estava enllestit a l'any 1448. El retaule fou pintat per encàrrec de la Confraria de Sant Miquel erigida, l'any 1427, a l'església parroquial de Santa Maria de Castelló d'Empúries.

L'autor publica un apèndix documental i l'arbre genealògic de les famílies dels pintors Vergós, Antigó i Borrassà. Aquesta informació permet valorar al màxim l'acurada aportació feta per M. Pujol i Canelles a l'estudi de l'art gòtic català.

J.-F. C. F.

* * *

Simposi Internacional d'Arquitectura a Catalunya. Segles IX, X i primera meitat de l'XI. Publicació de les ponències celebrades a Girona, del 17 al 21 de març de 1988. Universitat de Girona. Girona, 1994. 140 pàgs., amb il·lustracions.

A les dificultats pròpies de la publicació de les actes d'una reunió científica, com són el retard de l'entrega dels originals per part dels autors, i l'alt preu de l'edició, aquesta vegada s'han unit les circumstàncies personals del coordinador del Simposi, el Dr. Eduard Carbonell, que justifica a la introducció amb aquests mots: "Un període de temps al front de la Direcció General del Patrimoni Cultural m'ha fet allunyar del món docent i de la recerca. En tornar a l'activitat purament tècnica, he reprès tasques iniciades fa sis anys, en aquest cas la publicació dels materials recollits al Simposi".

Quatre són els treballs de temàtica general i d'enquadrament, que aporten informacions paral·leles i semblants d'àrees geogràfiques de l'Europa Occidental. Aquests treballs són: Carol Heitz: *L'architecture religieuse en France au Xe siècle à la lumière de l'évolution liturgique*; Isidro G. Bango Torviso: *Arquitectura prerrománica en los reinos occidentales de la Península*; Manuel Núñez Rodríguez: *San Rosendo y una arquitectura con mentalidad fronteriza*, i Adriano Peroni: *Architettura e decorazione nell'area lombarda dalla metà del secolo X allà metà dell'XI (Stato degli studi e problemi aperti)*.

El treball de Fernando Galtier Martí: *Les conditions et les développements de l'art pré-roman et les débuts de l'art roman dans les comtés de Ribagorza et d'Aragon* (pàgs. 77-103) aporta una àmplia recerca i estudi de l'arquitectura tant religiosa com militar i civil a aquestes contrades del Pirineu central, abans de l'expansió a les terres de les taifes d'Osca i Saragossa. L'estudi comprèn els segles IX fins a l'any 1050, els anys essencials per a poder comprendre la gran transformació que va produir-se als voltants de l'any 1000.

Els dos treballs restants tenen com a tema l'arquitectura catalana a l'època pre-romànica i a l'entorn de l'any 1000. Pere Ponsich aporta — *L'arquitectura pre-romànica i la introducció de l'art romànic als comtats catalans al nord del Pirineu* (pàgs. 105-120, amb plànols) — una acurada síntesi de la seva tasca d'investigació iniciada l'any 1944 a partir de l'estudi per a la restauració de les restes del monestir de Sant Miquel de Cuixà. Fa una anàlisi de les plantes, l'aparell de les construccions, els portals, les finestres i les cobertes, cosa que li permet fer una valoració de les datacions per a l'arquitectura pre-romànica i la introducció dels nous models i solucions constructives dels inicis de l'art romànic.

Per últim Eduard Carbonell publica — *Algunes reflexions sobre l'arquitectura a Catalunya a l'entorn de l'any mil* (pàgs. 121-129) — un acurat esquema de la realitat de l'arquitectura catalana anterior a l'any 1040, data de la consagració de l'església de Sant Vicenç de Cardona, considerat, el monument, "paradigmàtic del romànic llombard a Catalunya" i que representa un tombant, una cruïlla a la història de Catalunya, no tan solament, pensem, a la història de l'art sinó en general a tots els diferents aspectes d'una història general de la nostra terra.

Sempre és millor tard que mai, per això ens congratulem que a la fi es publiqui aquest "Simposi" que va aportar interessants suggeriments per a un millor coneixement de l'arquitectura a Catalunya aquests dos primers segles de la seva història, segles com els IX i X, plens d'incògnites, mancats d'una documentació escrita i monumental prou rica per a poder conèixer amb tot detall l'evolució de la realitat diària dels catalans abans de consolidar la seva personalitat i assolir iniciar la seva particular història dintre del conjunt que forma l'Europa Occidental.

Joan-F. Cabestany i Fort

* * *

Roig i Buxó, Jordi - Coll i Riera, Joan-Manuel - Molina i Vallmitjana, Josep-A: *L'Església Vella de Sant Menna. Sentmenat: del segle V al XX. 1500 anys d'evolució històrica*. Ajuntament de Sentmenat, 1995. 163 pàgs., amb il·lustracions i plànols.

Aquesta monografia és un estudi molt reeixit de l'edifici medieval d'aquesta parròquia del Vallès Occidental que ha tingut 1500 anys d'història, amb els seus alts i baixos i que ha generat una població que avui té un símbol en aquest campanar — pre-romànic i romànic — testimoni d'un temps passat. Als voltants de l'any 1000 va quedar estructurada una organització parroquial que abastava tota la Catalunya Vella, que ha generat l'actual esquema de poblament. Moltes vegades, la parròquia, el que seria més tard el poble, tenia, possiblement, una certa continuïtat anterior, com el cas de Sentmenat. Va existir un aprofitament de les restes d'època romana o tardo-romana, i moltes vegades potser anteriors, com la utilització d'àmbits d'habitació anteriors a la mateixa romanitat.

La major part de la monografia, pàgines 16 a 121, és una detallada memòria de l'excavació feta a l'àrea de l'assentament de l'església pre-romànica i romànica fins al seu desmuntatge i trasllat (segle XVIII). La recerca arqueològica ha permès als autors de l'estudi fer un acurat seguiment de l'evolució monumental de l'Església Vella. Complementen aquesta recerca uns annexos, dels quals hem de destacar l'aportació d'Esteve Canyameres: *La parròquia de Sentmenat a partir dels documents* i de J. M. Masagué: *Anàlisi arquitectònica dels edificis*.

Ens felicitem de la tasca de recerca i estudi feta pels tres autors de la monografia: Roig, Coll i Molina, que han elaborat una monografia d'un alt valor científic que és una aportació per a poder conèixer millor la realitat històrica no solament del Vallès sinó de la totalitat de la Catalunya Vella. Aquesta monografia l'hem de valorar com una peça més d'una tasca d'estudi del nostre patrimoni arquitectònic de l'època romànica que no sols supera la simple observació externa o interna del monument sinó que el seu estudi és fa d'una manera total. Sentmenat té un estudi que ha de permetre millorar el seu coneixement com a parròquia i com a poble, amb les seves particulars característiques. Animem el poble de Sentmenat a continuar la tasca empresa amb aquesta monografia.

Joan-F. Cabestany i Fort

* * *

Investigacions arqueològiques i històriques al Berguedà (II): Sant Llorenç prop Bagà.— Sant Quirze de Pedret.— Diputació de Barcelona, Area de Cooperació, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local. Barcelona, 1995. Quaderns Científics i Tècnics, núm. 6, 404 pàgines amb il·lustracions.

El volum és format per dos llibres. El primer es refereix a Sant Llorenç prop Bagà i el segon a Sant Quirze de Pedret. S'hi publiquen els estudis previs, el procés d'excavació i els resultats així com una sèrie d'estudis complementaris sobre temes específics dels dos importants monuments del Berguedà. L'esquema dels dos llibres consisteix en primer lloc a assenyalar la situació i a fer la descripció del monument en el moment anterior a l'inici de l'estudi. A continuació hom fa un repàs de les actuacions anteriors, d'excavació i de restauració, i una recerca documental i bibliogràfica per tal de refer, en tant que possible, la història de cada monument. Segueix la descripció detallada de l'excavació, amb tots els interrogants que aquesta va comportar, així com una descripció i inventari dels objectes trobats, d'un comentari sobre els resultats de les excavacions, i unes conclusions. Els dos llibres es clouen amb estudis complementaris sobre els enterraments, els morters, els objectes trobats; ceràmiques, monedes, restes òssies humanes, elements lítics, etc.

Han treballat en l'excavació, en la recerca històrica i en els estudis complementaris: Anna Castellano Tresserra, Jordi Bolós Masclans, Albert López Mullor, Àlvar Caixal Mata, Maria Clua Mercadal, Domènec Campillo Valero, Oriol Mercadal, Ester Alacid, Joan Ferran Cabestany Fort, Ricard Batista Noguera, Modest Buchaca, Màrius Vendrell Sanz, M. Garcia Vallès, S. Alarcón, S. Valls del Barrio, Josep M. Moreno Lucas, Raquel Lacuesta i Maria Antònia Carrasco. Les fotografies són de: Montserrat Baldomà, Àlvar Caixal, Joan Francès, Albert López Mullor i Jaume Soler. Els plànols i la delineació són de: Albert Bastardes, Àlvar Caixal, Jordi Costas, Xavier Guitart, Mercedes Juan, Isabel Serra i Jordi Serra.

Amb aquestes actuacions resten ben estudiats els dos monuments, de tal manera que poca cosa creiem que s'hi podrà afegir en un futur. Cal dir també que les dues excavacions no és limiten al subsòl sinó que, considerant cada un dels dos edificis com a jaciment arqueològic en tot el seu volum, l' "excavació", o si voleu l' "estudi", es va fer també en alçat. D'aquesta manera es poden veure quines parts resten de l'edifici original i quines hi foren afegides al llarg dels temps. Tot això documentat amb plànols dels estrats que anaven sortint en l'excavació del sòl i dibuixos dels alçats, seguint el procés d'investigació.

Des d'aquestes planes volem felicitar l'equip que dirigeix amb tant d'encert Antoni González Moreno-Navarro, alhora que volem felicitar-lo també per la publicació dels treballs. Es un encert la publicació tan prompta i no el retard que de vegades s'acostuma a produir.

Maria Porter i Moix

* * *

Catàleg del Museu del Llibre Frederic Marès. A cura d'Anscari M. Mundó i col·laboradors, Biblioteca de Catalunya. Barcelona, 1994. XL + 508 pàgines, il·lustrat.

Si Catalunya s'ha caracteritzat pels seus mecenes, un de molt important, i en molts aspectes, és el senyor Frederic Marès i Deulovol. Col·leccionista i fundador de museus aplegats amb la intenció de deixar-los a la societat i que, per aquesta intenció, va anar cedint a institucions i localitats diverses; només cal recordar aquí el seu magnífic museu, donat a la ciutat de Barcelona, que no descriurem però que conté una bella col·lecció d'obres del període romànic, coneguda de tots els nostres consocis. La darrera donació ha estat el Museu del Llibre, lliurat ja fa uns anys a la Biblioteca de Catalunya i del qual ara se n'ha publicat el catàleg, tot i que el peu d'impremta digui 1994. Aquest catàleg, com totes les obres redactades o dirigides pel doctor Anscari M. Mundó, és un pou de ciència i un plaer la seva lectura. Recomano a tothom qui el consulti que en llegeixi la introducció, tant per les coses que s'hi expliquen com pels conceptes exposats.

La col·lecció la formen: un retaule del segle XV amb la figura de Ramon Llull, llibres, documents, enquadernacions i gravats. Algunes de les obres procedeixen de la col·lecció bibliogràfica del pare del senyor Marès.

L'obra consta d'una introducció en la qual es fa un relat de les vicissituds de la donació, de la seva instal·lació i de la redacció del catàleg i fa una referència a les obres més importants de la col·lecció, compta amb una bona bibliografia i unes pàgines d'abreviatures i de sigles. El catàleg pròpiament dit està dividit en diversos apartats segons els temes catalogats, Retaule, Manuscrits, Pergamins, Impresos — subdividits en Incunables, Segle XVI, Segle XVII-XIX, Gravats — i Enquadernacions. Totes les entrades fan la descripció acurada de la peça i, quan l'ocasió ho requereix, s'hi fan comentaris més o menys extensos per tal d'aclarir-ne o d'augmentar-ne el coneixement. Clouen l'obra un bon recull de làmines que reproduïxen les obres més interessants i un índex alfabètic per tal de facilitar la consulta.

Dels segles IX a XII s'hi descriuen: un Alcorà (número d'inventari M 18) datat entre els segles XII i XIII, uns quants documents i, sobre tot, una enquadernació en plata repussada (número d'inventari E 1) datada als segles IX-X, amb una rica decoració pre-romànica que mereix un estudi a fons pels interrogants que planteja. El mateix doctor Mundó en publica una fotografia en el primer volum de Catalunya Romànica, pàgina 147.

Han col·laborat en la redacció del catàleg, segons la seva especialització, Francesc Fonbona i de Vallescar, Amadeu-J. Sobranas i Lleó, Montserrat Bech i Camp, Teresa Pous i Mas, Joan Ainaud i de Lasarte, Josep M. Marquès i Planagumà, Reis Fontanals i Jaumà, Joana Escobedo i Abraham, Rosa M. Olivella i Prats, Adoració Pérez i Alarcón, Margarida Tura i Soteras, Magda Soler i Bachs, Mònica Batlle, Montserrat Sebastià, Rosa M. Subirana i Rebull, Modesta Oñate i Camps. Les fotografies són de Ricard Marco i Muñoz. Ha col·laborat en la identificació heràldica Armand de Fluvià i Escorça.

Maria Porter i Moix

NOTÍCIES

Organitzat pel Museu d'Arqueologia de Catalunya, amb la col·laboració de la Societat Catalana d'Arqueologia, Amics del Museu d'Arqueologia de Catalunya i el Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona, s'ha portat a terme els dies 21 i 22 de novembre de 1995 un curs intensiu sobre "Les marques a la Catalunya comtal. Dinàmica de fronteres i territori entre dues formacions socials: la Marca Superior de Al-Aldalus i l'expansió del món feudal". El curs va anar a càrrec dels senyors Josep Giralt, Juan Zozaya, Marina Miquel i José Ignacio Padilla, i en el seu decurs es varen donar a conèixer les darreres recerques sobre l'articulació territorial de les àrees de frontera i els processos d'organització territorial en època medieval, a partir de les fonts documentals i arqueològiques. Concretament es confrontaren els darrers resultats sobre aspectes com el paper de les fortificacions, l'estructuració de l'hàbitat, el domini del territori, etc. en els dos mons que conviuen a Catalunya, la resistència andalusí i l'expansió feudal.

* * *